

ELS SONS DE LES GERMANIES: MOSTRES, CRIDES I PROCESSIONS EN UN TEMPS CONVULS

Francesc Orts-Ruiz

EASD València (ISEACV)

Resum: L'episodi de les Germanies és un dels més apassionants de la història valenciana. Ja des d'antic, i quasi de manera contemporània als fets, molts han sigut els escrits destinats a analitzar les causes, desenvolupament i conseqüències del conflicte. Proposem aquest article com un nou apropament al mencionat esdeveniment des del punt de vista de la musicologia urbana, centrant-nos en l'anàlisi del paisatge sonor relacionat amb el citat fet històric. Tenint en compte el significat i el simbolisme adquirit pels sons, l'estudi de l'entorn acústic produït durant la revolta agermanada en la ciutat de València ens permetrà dilucidar quins, per què i amb quin motiu van ser utilitzats, intentant recuperar així, a través de les fonts, el paisatge sonor de la revolta.

Paraules clau: Germanies – València – paisatge sonor – música civil – festa pública – celebració urbana.

Abstract: The *Germanies* (Revolt of the Brotherhoods) is one of the most enthralling episodes in Valencian history. Since centuries ago, almost contemporaneously with the facts, many are the studies destined to analyse the causes, development and consequences of this conflict. We propose this article as a new approach to this event from the point of view of the urban musicology, focusing on the analysis of the soundscape related to this historic fact. Taking into account the meaning and symbolism acquired by the sounds, the study of the acoustic environment produced during the Revolt of the Brotherhoods in the city of Valencia will allow us to elucidate which ones, why and for what reason they were used, thus trying to recover, through the sources, the soundscape of this revolt.

Key words: Revolt of the Brotherhoods – Valencia – Soundscape – Civil Music – Public ceremonies – Urban celebrations.

EN els darrers anys molts són els estudis que s'han apropiat a l'anàlisi i coneixement de la història a través de la sonoritat, dintre de la línia de recerca coneguda com a musicologia urbana. Des que Reinhard Strohm publicà el seu treball dedicat als sons de la ciutat de Bruges al segle XV, als anys 80 de la passada centúria, han sigut nombroses les investigacions dedicades al concepte que aquest professor alemany va posar en l'òrbita de la recerca històrica: *soundscape* en anglès o paisatge sonor en valencià.¹

---

¹ R. Strohm, *Music in late medieval Bruges*, Oxford, 1985. A aquest estudi seminal, sobre tot al seu capítol inicial, Strohm proposava un apropament holístic a la música i els sons produïts

Aquest terme va nàixer als anys 70, fruit de les investigacions del musicòleg canadenc Raymond Murray Schafer, qui el definia com a la totalitat de l'ambient acústic que ens envolta.² Per a ell, els sons no són només acústica, sinó que, a més, tenen un sentit simbòlic, per tant, analitzar el per què de la seua utilització i la seua significació al llarg de la història ens pot ajudar a conèixer millor com eren i com funcionaven les societats que ens van precedir.³ Des d'aquest punt de vista proposem un apropament a l'estudi de les Germanies des del seu espectre acústic, detenint-nos en la simbologia que el paisatge sonor d'aquest esdeveniment va tenir en el seu desenvolupament.⁴

Ens detindrem en alguns dels moments més decisius d'aquest fet històric, centrant-nos en com tots els protagonistes d'aquest procés van utilitzar els sons d'una manera conscient, volent transmetre missatges de diferent caire a través del seu ús. Partirem de preguntar-nos quins sons i quines músiques s'escoltarien a la València del primer quart del segle XVI, per a poder esbrinar què podríem saber de la societat valenciana del moment si ens detinguérem a analitzar aquests sons i, sobretot, quins significats afegits tenien.

---

a una ciutat en un període històric determinat. Aquest estudi es pot considerar com al punt de partida de la denominada musicologia urbana. Una interessant reflexió sobre el desenvolupament posterior d'aquest camp d'estudi el trobem en T. Carter, "The sound of silence, models for an urban musicology", *Urban History*, 29-1 (2002), pp. 8-18, que va ser publicat en castellà a les actes del congrés que va servir com a pedra de toc per a la consolidació d'aquesta metodologia (València, 2000, actes publicades a A. Bombi—J. J. Carreras—M. A. Marín (eds.), *Música y cultura urbana en la Edad Moderna*, Valencia, 2005). A partir d'ací, han sigut molt nombroses les publicacions relacionades amb aquesta línia de recerca, de les que destacarem, pel fet d'analitzar l'estat de la qüestió i plantejar-se el futur de la musicologia urbana quinze anys després de la trobada de València, les actes del congrés que va tenir lloc a Barcelona al 2015, publicades per T. Knighton—A. Mazuela (eds.), *Hearing the City in Early Modern Europe*, Turnhout, 2018.

² R. M. Schafer, *Hacia una educación sonora*, Buenos Aires, 1992, p. 10.

³ R. M. Schafer, *The Tuning of the World*, Toronto, 1977. Els estudis de Schafer han sigut completats i ampliat en les últimes dècades per les aportacions realitzades des del camp dels *sound studies*, on destaquen els treballs de Kelman i Smith, que van més enllà del concepte inicial de Schafer per a qüestionar-se aspectes metodològics relacionats amb la reconstrucció sonora de la història: A. Y. Kelman "Rethinking the Soundscape", *The Senses and Society*, 5/2 (2010), pp. 212-234; M. M. Smith, *Hearing History, A Reader*, Georgia, 2004. A aquest últim, es fa referència a un concepte potser més ampli quan es parla de *aural history*, que podríem traduir com "història auditiva". Sobre la reconstrucció històrica d'entorns sonors, resulten molt interessants les aportacions realitzades per Ruiz Jiménez i Lizarán Rus des del seu projecte online "Paisajes sonoros históricos (c.1200-c.1800)" (<http://www.historical-soundscapes.com>). Per a més informació, consulteu J. Ruiz Jiménez—I.G. Lizarán Rus, "Historical Soundscapes (c.1200-c.1800), An Online Digital Platform", a T. Knighton—A. Mazuela Anguita (eds.), *Hearing the City in Early Modern Europe*, Turnhout, 2018, pp. 355-371.

⁴ Per a un apropament amb més profunditat a les Germanies consulteu R. García Cárcel, *Las Germanías de Valencia*, Barcelona, 1981; E. Duran, *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, 1982; V. Vallés, *La Germanía*, València, 2000; P. Pérez García, *Las Germanías de Valencia, en miniatura y al fresco*, València, 2017.

Per a respondre a aquestes preguntes acudirem a les fonts escrites, especialment als registres documentals i als relats dels cronistes. En cap cas podrem tenir accés directe a les fonts originals, ja que, com tot allò efímer, els sons només son apreciables en el moment en el que es produeixen. Aquest serà un dels principals entrebancs que ens trobarem a l'hora d'intentar analitzar un paisatge sonor històric. Amb tot, existeix bastant documentació que fa referència a quins eren els elements que originaven sons a la ciutat a inicis de l'època moderna, i, amb la informació de que disposem, intentarem analitzar alguns dels sons de la revolta. Clarament, no podrem matisar com sonaven els instruments, ni les melodies que es van interpretar, però, gràcies a la documentació i a com se'ns narren els fets, podrem esbrinar per què es triaven uns instruments i no altres, quin significats tenien els cants religiosos a les processons o els diferents missatges que transmetien els tocs de les campanes. Així, més que una reconstrucció sonora, proposem a aquest treball analitzar les descripcions d'aquests sons per a esbrinar amb quina intenció van ser utilitzats i quin era el missatge que es volia transmetre amb el seu ús.⁵

DE L'ACATAMENT D'UNA ORDRE A UNA DEMOSTRACIÓ DE PODER. LES MOSTRES DELS OFICIS

Si seguim el desenvolupament de les Germanies veurem com un dels primers aspectes que es van produir va ser la presa de possessió pels oficis de València del control de la ciutat. Després de rebre el beneplàcit de Carles V per a poder armar-se, amb la idea de defendre la costa dels atacs dels pirates turcs, els menestrals van començar a donar mostres del seu poder. Aquest punt és interessant, ja que demostra com, en un inici, no és del tot encertat parlar de revolta, sinó del compliment de les ordres d'*adehenament* promulgades pel rei. Així, com afirma Pérez García, no podem qualificar la Germania com a moviment rebel abans de febrer de 1520, quan es produeixen els primers disturbis contra la noblesa a la ciutat.⁶

Per tant, aprofitant aquest decret reial, els primers en manifestar-se van ser els paraires, els quals, el 29 de setembre de 1519, dia de la festa del seu patró, sant Miquel, van fer una gran *mostra* pels principals carrers de la ciutat. El seu exemple va ser seguit pels velluters el 30 de setembre i pels sabaters el 4 d'octubre.⁷ En poc més d'una setmana, tres dels principals grups de menestrals urbans van fer una demostració de poder en tota regla pels carrers de

⁵ Sobre la reconstrucció de paisatges sonors històrics i les seues dificultats i limitacions consultar A. Corbin, *Les Cloches de la terre. Paysage sonore et culture sensible dans les campagnes au XIXe siècle*, París, 1994; M. Bull—L. Back, *The Auditory Culture Reader*, London, 2016.

⁶ P. Pérez García, *Las Germanías...*, pp. 55-76.

⁷ E. Duran, *Les Germanies...*, p. 152.

la ciutat. A una de les cròniques més importants de la València dels segles xv i xvi, el *Llibre de Memòries*, trobem una descripció d'aquestes mostres:

Ab motiu que la ciutat estava ab gran perill y per ser fora los cavallers y la gent honrada, que los moros del Regne ab los de la mar nos llegassen y no feren en la Ciutat algún gran mal, llavors los peraires, velluters y texidors, que son los tres mayors officis de la ciutat ajuntarense y adeshentarense, y de allí vingué que los peraires, lo dia de sent Miquel y los velluters lo endemà dia de sent Jeroni feren alarde per la ciutat ab ses banderes de guerra y atambors y pífanos, aprés los sabaters lo dia de sent Francesch que és a quatre de octubre y de allí avant tots los officis feren capitans y alferis y atambors y tots feren mostra ab motiu que es feya en servey del Rey y per guardar la Ciutat y per fortificar la justícia contra cavallers, y ells no volien tampoch Justicia com lo diable lloch sagrat.⁸

Veiem ací com aquestes milícies menestrals desfilaven pels carrers de la ciutat lluint les seues banderes de guerra “en servey del Rey y per guardar la Ciutat y per fortificar la justícia contra cavallers”, però, i açò és el que més ens interessa en aquest estudi, el cronista es deté en descriure quins instruments musicals acompanyaven aquestes mostres: “atambors i pífanos”. Els primers, després de l'expansió musulmana per la península ibèrica, van quedar com a part integrant de les bandes que acompanyaven als exèrcits, i també es van introduir com a instruments representatius o heràldics junt a les trompetes, com a símbol del poder polític i militar.⁹ Així, a la casa reial aragonesa trobem un cos fixe de tabalers i trompeters des del segle xiv.¹⁰ Inclús les ciutats, en la mateixa centúria, van començar a proveir-se d'aquest tipus d'instruments, que eren utilitzats a les crides i als actes institucionals més representatius.¹¹

Quant als “pífanos”, van començar a ser introduïts als exèrcits professionals a inicis del segle xvi.¹² El seu so agut i penetrant servia per a que fossen

⁸ F. Joan, *Llibre de Memòries*, Bibliothèque Nationale de France, Mss. 147, pp. 563-564.

⁹ D. Fasla, “Atabal (a)tambor y sus derivados, estudio etimológico y perfil organográfico”, *Revista de Folklore*, 191 (1996), pp. 170-174.

¹⁰ “Volem e ordonam que en nostra cort juglars quatre deguen esser, dels quals dos sien trompadors, e lo ters sia tabaler, e l quart sia trompeta”. Ordinations de Pere el Cerimoniós (1344), citades a M. Gómez Muntané, *La música medieval en España*, Kassel, 2001, pp. 220-221.

¹¹ J. Raventós Freixa, *Manifestacions musicals a Barcelona a través de la festa, les entrades reials (segles xv-xviii)*, tesi doctoral, Universitat de Girona, Girona, 2006, p. 330.

¹² A. Marco Rubio, “El pífono, un antecedente musical del flautín”, *Flauta y Música*, XVI (2003), pp. 55-67. A la península ibèrica els trobem per primera vegada en un context militar en el seguici que acompanyava Felip el Bell i Joana de Castella en el viatge que van realitzar des de Flandes en 1502 amb la finalitat de jurar com a hereus davant les corts castellanés, A. López Suero, “Flautistas, tamborinos, xabebas y pífanos de Castilla y Flandes en los albores del Renacimiento”, en B. Lolo Herranz—A. Presas, *Musicología en el siglo XXI, nuevos retos, nuevos enfoques*, Madrid, 2018, p. 359. A la documentació municipal valenciana trobem la primera referència a aquest instrument al mes de gener de 1519, a un pagament realitzat a uns tabalers i un pífan que van participar en una campanya de la ciutat de València contra Oriola.

escoltats a l'aire lliure, i acompanyaven els colps dels tambors amb marxes militars. En ambdós casos trobem instruments que es caracteritzen per la seua potència sonora, la qual cosa és lògica, si tenim en compte que eren emprats als camps de batalla. Per tant, el que més ens pot sorprendre del seu ús a la València de 1519 és la seua aparició dins de la ciutat, fora del context bèl·lic. La resposta la podem trobar en un concepte emprat per Raventós Freixa al seu estudi sobre les entrades reials a Barcelona: la colonització sonora.¹³ Així, segons aquesta idea, el volum d'aquests instruments feia que fos impossible escapar dels seus sons. Per tant, les desfilades dels gremis no només tenien lloc als carrers per on passaven les milícies i les banderes de guerra, sinó a tots els indrets on arribava el so dels mencionats instruments. Però el simbolisme d'aquests sons va més enllà. Ja em dit que aquests instruments eren específicament militars, per tant, al utilitzar-los, els oficis estaven deixant clar el missatge que, d'acord amb les ordres reials, s'havien convertit en un exèrcit i que estaven preparats per a actuar com a tal en qual-sevol moment.

Seguint el curs del relat de les Germanies, al novembre d'aquell 1519 quatre representants dels oficis es van dirigir a Molins de Rei, on estava Carles V en aquell moment. D'aquella visita van aconseguir el reconeixement de "l'adehenament", és dir, de la Germania, a canvi de que un representant del monarca visités la ciutat de València per a jurar els Furs en el seu nom.¹⁴ A la tornada d'estos emissaris al cap i casal es va produir un nou "alarde" dels oficis per celebrar aquesta victòria diplomàtica.¹⁵ El dia 25 d'aquell mes de novembre va quedar constituïda la Junta dels Tretze, que es convertiria en el màxim òrgan de gestió i organització dels agermanats i que, en un primer moment, va contar amb el vistiplau del monarca.¹⁶

La conseqüència directa de les negociacions entre els agermanats i el monarca la trobem als inicis de 1520, quan Adrià d'Utrecht, conseller i mentor del rei Carles, va ser enviat a València per a jurar els Furs en el seu nom.¹⁷ Amb una ciutat que es trobava ja baix el control dels agermanats, els oficis van aprofitar aquesta visita per a tornar a fer una demostració de força amb una gran desfilada. Així, segons les cròniques, el 21 de febrer, de set a huit mil homes armats, baix les banderes de 40 gremis, van fer una mostra mili-

---

AHMV, *Manuale de Consells* A58, f. 251 (8 de gener de 1519). Més avançat el segle XVI, el pífan es convertirà en un instrument imprescindible en les mostres realitzades pel Centenar de la Ploma. AHMV, *Claveria Comuna*, O87, O88, O89, diferents folis (1575-1577).

¹³ J. Raventós Freixa, *Manifestacions musicals...*, pp. 180-181.

¹⁴ P. Pérez García, "Conflicto y represión, la justicia penal ante la Germania de Valencia (1519-1523)", *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 22 (1996), pp. 141-198.

¹⁵ E. Duran, *Les Germanies...*, p. 153.

¹⁶ J. Escrig, *Cronologies històriques valencianes de Jaume I als nostres dies*, València, 2001, p. 40; V. Vallés, *La Germania...*, p. 48.

¹⁷ E. Duran, *Les Germanies...*, pp. 155-156.

tar pels carrers del cap i casal, posant en escena una estudiada ostentació de poder davant l'enviat del monarca, qui també es va afegir al final de dita desfilada.¹⁸ Al finalitzar, el cardenal va rebre als membres de la Junta dels Tretze, felicitant-los per l'espectacle que acabava de presenciar.¹⁹ En relació a aquest fet, és interessant analitzar quin va ser el recorregut d'aquesta desfilada. Si consultem la crida feta als veïns de la ciutat per a que agranaren i empal·liaren els carrers, aquests van ser:

La Freneria, Tapineria, Argenteria, Barreteria, axí com la plaça nova de sent Martí, la Çabateria, los carrers dels Drets e Botiguers e los Ajuntadors, carrer nou de la Carniseria, lo Trench, la plaça dels Caxers, la Boseria, los Aluders y flasaders.²⁰

Resulta curiós veure com tots aquests carrers formen par del nucli menestral de la ciutat, com els seus noms indiquen. La desfilada no va seguir el recorregut tradicional de les recepcions reials o dels representants de la monarquia, que, des del 1402 amb l'entrada de Martí l'Humà, solien seguir l'itinerari del Corpus, pels carrers de Cavallers i Bosseria, la plaça del Mercat i sant Martí, per a acabar en la Seu.²¹ Com veiem, els oficis, ara en el poder, van fer la volta per la seua ciutat, no per la de la noblesa.

El mateix va ocórrer el 21 de maig del 1520, quan el nou virrei, Diego Hurtado de Mendoza, comte de Mélito, va fer la seua entrada a València pel portal de Quart. En lloc de seguir l'itinerari acostumat, els agermanats el van obligar a fer la volta pels barris menestrals, demostrant-li qui ostentava realment el poder a la ciutat.²²

Amb aquestes mostres els caps de la revolta van aconseguir el seu objectiu, ja que, com afirma Narbona:

Si hacemos caso a los testigos que dejaron referencia escrita de aquellos hechos ninguna cosa molestó más a los caballeros primero, y después a los oficiales de la ciudad y del reino, a los funcionarios de la monarquía y a la oligarquía local, que la organización militar de los oficios, en especial sus numerosos y habituales alardes callejeros, sus desfiles y ejercicios tácticos, en los que las cofradías menestrales exhibían públicamente y con soberbia sus tambores, banderas de guerra, armamento y estructura militar independiente.²³

Els *alardes* i mostres gremials van aconseguir, així, els seus objectius: per una banda, demostrar el poder militar dels oficis, i, per una altra, provocar el malestar de les classes dirigents.

¹⁸ R. Narbona, "La milicia ciudadana de la Valencia medieval", *Clío y Crimen*, 3 (2006), pp. 305-332.

¹⁹ V. Vallés, *La Germanía...*, p. 151.

²⁰ AHMV, *Manuales de Consells*, A58, f. 629 r (31 de gener).

²¹ AHMV, *Manuales de Consells*, A-22, f. 168 v; R. Narbona, "Las fiestas reales en la ciudad de Valencia entre la Edad Media y la Edad Moderna (siglos XIV-XVII)", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-2 (1993), pp. 463-472.

²² R. García Cárcel, *Las Germanías...*, pp. 105-106; J. Mateu Ibars, *Los virreyes de Valencia. Fuentes para su estudio*, València, 1963, p. 109.

²³ R. Narbona, "La milicia...", p. 328.

Per a poder entendre d'una manera més completa la importància i repercussió d'aquestes desfilades, podem comparar-les amb la participació dels oficis en altres esdeveniments relacionats amb la monarquia, com son les entrades reials. Des del segle XIV, els menestrals de la ciutat participaven activament a aquestes visites règies, desfilant davant dels monarques, realitzant danses i entremesos i demostrant la seua alegria i fidelitat al mandatari que visitava la ciutat en aquell moment. Res a veure amb els oficis fent demostracions de poder armat davant els emissaris reials que hem vist al 1519 i 1520.²⁴

LES PROCESSIONS PER PAU I CONCÒRDIA

Després d'aquestes demostracions de poder i dels avalots produïts des del 4 de juny de 1520, l'estada del virrei a la ciutat era insostenible i dos dies després el comte de Mérito va fugir a Cocentaina.²⁵ Els enfrontaments armats, les bandositats com les anomenen les fonts, van ocupar les primeres setmanes del dit mes, com podem veure a una crida manada publicar per Manuel Exarch, Justícia Criminal, el 9 de juny. En ella es donen instruccions als jurats per a reaccionar contra “bandos e malfaetors”.²⁶ Aquest anunci va ser realitzat pel “crida i trompeta públich” de la ciutat, Pere Artús, “ab sos companyons”.²⁷ Normalment, aquests pregons solia fer-los el crida tot sol, però per als anuncis que eren considerats importants, aquest funcionari municipal es feia acompanyar dels trompetes i tabals de la Ciutat. El fet de que aquest pregó fora realitzat per Artús “ab sos companyons” ens parla de la importància que se li va donar, augmentant així el seu volum sonor.²⁸

Com a reacció davant aquesta situació, les autoritats municipals, de concòrdia amb el capítol de la Seu, van decidir convocar processons per a demanar per la fi dels enfrontaments i la tornada de la pau i la tranquil·litat. Durant el mes de juny de 1520 es van convocar 3 desfilades religioses se-

²⁴ Ja al 1349, a les celebracions per la visita d'Elionor de Sicília, el Consell de la Ciutat es va encarregar de la contractació de joglars per a les danses dels oficis. AHMV, *Manuale de Consells*, A9, f. 20 r.

²⁵ Els aldarulls van acabar amb l'atac a la casa del propi virrei. E. Duran, *Les Germanies...*, p. 161; V. Vallés, *La Germania...*, p. 150.

²⁶ AHMV, *Manuale de Consells*, A59, f. 30 r-32 v (9 de juny).

²⁷ A València, el càrrec de “trompeta e crida públich” era un dels més importants dintre de la música civil de la ciutat, i va estar en poder de la mateixa família, els Artús, durant més de segle i mig.

²⁸ A la documentació municipal valenciana relacionada amb les crides, trobem una diferenciació clara entre les anomenades “crides generals”, les quals feia el pregoner tot sol i solien estar relacionades amb ordinacions quotidianes, i les crides reials, dedicades a esdeveniments fora de la normalitat, com les visites reials, i per a les que el pregoner anava acompanyat pel conjunt de trompetes i tabalers municipals. F. Orts-Ruiz, “Tot perdut e acabat. Las procesiones por la gran sequía de Valencia a través de las crides del Municipio (1455-1457). La ciudad como escenario de piedad”, *De Arte*, 18 (2019), pp. 61-76.

guides, concretament els dies 13, 14 i 15 del dit mes. El lloc d'eixida era sempre la Seu, variant el destí a cadascuna d'elles. La primera es va dirigir a la capella de la verge de la Salut, que es trobava a l'església de sant Llorenç, la segona, a la de la verge de la Pau, situada al temple de santa Caterina, i la última, a l'antiga cel·la de sant Vicent Ferrer al convent de Predicadors.²⁹

En aquest punt cal preguntar-nos per què les autoritats religioses i municipals van plantejar processons com a reacció als enfrontaments. Des d'inicis de l'edat mitjana trobem un paral·lelisme entre el pecat i la calamitat. És a dir, es tradueix l'origen de tot tipus de catàstrofes en el mal comportament cristià de la societat, amb la qual cosa, per a intentar mitigar-les, era necessari purgar aquestes faltes. Aquesta mentalitat ja la trobem als textos de l'influent frare franciscà Francesc Eiximenis (1330-1409), qui, en la seua *Vida de Jesucrist* (1403), relacionava els pecats de la societat amb diverses calamitats dispensades per la divinitat.³⁰

La millor manera de purgar aquests pecats era fer pública gala de la pietat col·lectiva, per la qual cosa encontrarem, fins ben entrada la modernitat, tota una sèrie d'actes de contrició que es traduiran en les mencionades processons. Aquestes eren convocades mitjançant una crida, que solia publicar-se el dia anterior. A aquest pregó s'informava de l'hora d'eixida, de la destinació i del itinerari a seguir, advertint als veïns dels carrers citats que devien agranar, netejar i empal·liar els enfronts de les seues cases per a dignificar el pas de la marxa religiosa. Les processons relacionades amb les Germanies es van convocar per a pregar per pau i concòrdia, com podem veure si llegim l'inici de la crida convocant a la del 14 de juny:

...ara oiats que us fan saber los magnífichs Justícia e Jurats de la dita ciutat que per pregar y suplicar a Nostre Senyor e a la gloriosa Verge mare sua que per sa infinida misericòrdia nos vulla donar pau y concòrdia a la insigne ciutat de Valencia y a tot lo Regne y que ens guarde de tot perill y escàndil.³¹

Podem trobar dos grups més de processons al febrer i setembre de 1521, tot coincidint amb alguns dels moments més tensos de la revolta. A les destinacions ja anomenades, s'afegeixen noves, com els convents del Carme, la Trinitat i sant Agustí, on es venerava la Verge de Gràcia. Aquesta icona, donat

²⁹ AHMV, *Manuale de Consells*, A59, f. 33 v-36 v.

³⁰ Segons Eiximenis "per la qual cosa lavors nostre Senyor trametrà generalment sobre la terra moltes plagues, ço és fams, grans cismes, divisions, mortandats, sovint terratrèmols, legostes e vèrrens contra los splets, diversitat de malalties, sequades, exorquies en arbres e en fonts e en altres coses...". Text de la *Vida de Jesucrist* extret d'A. Hauf, "Profetisme, cultura literària i espiritualitat en la València del segle xv, d'Eiximenis i Sant Vicent Ferrer a Savonarola, passant pel Tirant lo Blanc", *Xàtiva, els Borja, una projecció europea*, Xàtiva, 1995, p. 115. R. García Cárcel destaca l'eiximenisme d'alguns dels líders agermanats. R. García Cárcel, *Las Germanías...*, pp. 88-89.

³¹ AHMV, *Manuale de Consells*, A59, f. 35 r-25 v (14 de juny de 1520).

el seu origen miraculós i llegendari, s'havia convertit, des del segle XIV, en una de les imatges més venerades a València i van ser moltes les processons dirigides a la seua capella per a pregar per la fi de sequeres i epidèmies o per donar gràcies per bones notícies com naixements i matrimonis a la família reial o victòries militars.³²

Moltes de les crides realitzades per a aquestes processons, transcrites als Manuals de Consells de la ciutat, conserven l'itinerari a seguir. L'estudi d'aquests recorreguts ens permetria situar a un mapa de València les destinacions de les mencionades processons per concòrdia i pau, amb el que comprovaríem com la major part dels indrets de la urbs es van convertir en aquest període convuls en un gran escenari en el que tots els estaments mostraren la seua pietat i devoció per a aconseguir la fi dels enfrontaments. A més, també podem constatar com ninguna d'aquestes manifestacions religioses va traspasar els límits de la ciutat cristiana, és a dir, en cap moment es van endinsar en llocs com la moreria o el bordell, demostrant així que era la urbs catòlica la que feia mostra de la seua pietat.³³

Arribats a aquest punt, seria interessant poder esbrinar com contribuïen aquestes desfilades religioses a modificar el paisatge sonor de la ciutat. A les processons es convocava a "tot feel chrestia e chrestiana", i solien estar acompanyades pels músics municipals, que obrien la desfilada.³⁴ A més, la participació del capítol de la Seu portava enllaçada la de la seua capella musical. Per tant, els tocs de trompetes i tabals, representants de la música civil, eren seguits pels cants dels clergues, als que, en ocasions, també s'unien els dels frares dels convents de la ciutat. Aquests cants solien ser les anomenades lletanies, les quals tenien una estructura fixa, basada en un esquema pregunta-resposta en el que l'oficiant realitzava l'oració i la congregació responia. Es tractaria de melodies senzilles i monòdiques, basades en el cant pla, fàcils d'entonar i de seguir pels participants. Veiem, per tant, com el paisatge sonor d'aquestes celebracions estaria acompanyat del to solemne del cant pla, realitzat en un joc de preguntes i respostes i pels tocs dels instruments heràldics municipals, sent cadascuna d'aquestes músiques representant dels estaments que convocaven la processó, per una banda la Ciutat, i per l'altra, la Seu.

---

³² D. Benito Goerlich, "La iglesia barroca del monasterio de san Agustín de Valencia", *Ars Longa. Cuadernos de Arte*, 22 (2013), pp. 167-193; N. Blaya Estrada, "El icono que se esconde tras el icono de Nuestra Señora de Gracia", *Ars longa. Cuadernos de Arte*, 7-8 (1996), pp. 185-193. Les processons van ser una de les principals representacions urbanes durant l'edat mitjana i moderna, tant com a reacció contra moments de crisi, com per a commemorar esdeveniments joiosos. K. Ashley—W. Hüsken, *Moving Subjects. Processional Performance in the Middle Ages and the Renaissance*, Amsterdam, 2001.

³³ A. Rubio Vela, "Presencia de la langosta. Plagas en la Valencia bajomedieval", *Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història*, 47 (1997), pp. 269-288.

³⁴ AHMV, *Manuals de Consells*, A36, f. 53 r.

Per últim, hem de destacar un darrer bloc de processons que es van produir al gener de 1523, pocs dies després de la caiguda de Xàtiva i Alzira, últims reductes agermanats. Aquestes es van realitzar amb destí al convent del Carme i a la capella de la verge de Gràcia, i ambdues es van convocar en acció de gràcies per la “pau, repòs y tranquil·litat” derivats de la fi dels enfrontaments, tancant així el cicle de processons de pregàries que, com hem pogut comprovar, van tenir lloc a la ciutat de València durant tot el temps que va durar la revolta.³⁵ També hi va haver processons en acció de gràcies per les victòries del rei, les quals seran analitzades més endavant en el marc de les celebracions relacionades amb la figura del monarca.

LES CELEBRACIONS MONÀRQUIQUES

No només les mostres o les processons van ser els actes extraordinaris que van tenir lloc als carrers de València en els anys en els que va durar la revolta agermanada. Durant aquest període, el paisatge sonor de la ciutat també va sofrir canvis importants relacionats amb les celebracions que es van realitzar amb motiu dels triomfs del rei fora de les fronteres del territori valencià. Pareix curiós que una ciutat revoltada contra l'autoritat celebrés els èxits de l'emperador, però ja hem pogut comprovar com les ires de la revolta no anaven en contra del monarca, sinó de la noblesa i l'oligarquia local, que, segons els agermanats, havien portat a la ciutat i al regne a la situació penosa en la que es trobava, aprofitant-se dels sectors menestrals. Inclús es pot constatar com va ser aquella elit local, a institucions com la Generalitat, la que era més reticent a la figura de Carles com a nou monarca.³⁶ Per açò és comprensible que els agermanats mostraren una actitud dialogant amb el rei, enviant ambaixades i mantenint una fluida correspondència directa, passant pel damunt de les autoritats intermèdies, com el propi virrei, aquest sí, centre de les ires crítiques dels membres de la germania.

Vist així, és prou comprensible que les autoritats de la ciutat volgueren mostrar al monarca la seua fidelitat, i la millor manera de fer palesa aquesta adhesió va ser demostrant gran alegria i goig de manera pública i notòria per les victòries militars i polítiques del rei. La primera celebració extraordinària relacionada amb aquesta figura va ser la realitzada al mes de novembre del 1520, quan va arribar a la ciutat de València la notícia de la coronació de Carles com a rei de romans a Aquisgrà, i, pocs dies després, de la seua elecció com a emperador del Sacre Imperi Romanogermànic. Es van decretar, com era preceptiu, tres dies d'alegries, en els que, a més d'una processó a Gràcia, es van preparar il·luminacions nocturnes a edificacions importants, com la Casa de la Ciutat o el Miquelet i es va demanar als veïns que

³⁵ AHMV, *Manuale de Consells*, A59, f. 20 r-208 r.

³⁶ P. Pérez García, *Las Germanías...*, p. 4.

eixiren als carrers a celebrar la bona nova amb balls i desfilades i que realitzaren alimares i lluminàries als terrats. A més, es van fer pagaments extraordinaris als trompetes, tabals i ministrers de la ciutat per sonar durant les celebracions.³⁷

La realització d'aquestes il·luminacions nocturnes, que consistien en fogueres i farons, té arrels medievals, i el seu objectiu era demostrar com l'alegria era tal que la ciutat era capaç de transformar la nit en dia, il·luminant les tenebres i trencant el silenci amb les danses dels veïns i els sons aclaparadors de trompetes i tabals. La idea era mostrar una ciutat irreal, quasi màgica, que venç la foscor i el silenci que caracteritzen la nit, i que està relacionada amb el concepte de la Jerusalem celestial.³⁸

Les mateixes alegries van ser decretades en assabentar-se de les victòries militars de l'emperador i de la pressa de les ciutats de Tournay i Milà, al gener de 1522. Aquesta celebració, junt amb la de la coronació, resulta curiosa, ja que, encara que motiu d'alegria, aquests triomfs imperials estaven més relacionats amb la política internacional de Carles que amb els interessos particulars dels valencians. Així, molts cronistes de l'època, inclús aquells favorables al rei, es mostren poc partidaris de les ínfules imperials del monarca, afirmant que, lluny de beneficiar els interessos locals, serien motiu de la seua desatenció per part de l'emperador.³⁹

En aquest context, s'entén molt millor el tercer grup de celebracions, relacionades amb la notícia de la tornada del monarca a la península al juliol de 1522. En aquestes dates es va rebre la notícia del desembarcament del rei a Santander, fet que l'apropava més als interessos dels valencians. De nou es van decretar els preceptius tres dies de festa, i ara, a més, amb focs artificials, el que magnificava encara més l'esclafit sonor que buscava trencar el silenci de la nit.⁴⁰ A més, també com manava la tradició, es va realitzar una nova processó a Gràcia en acció de gràcies per la bona nova.

A totes aquestes celebracions els sons eren presos com a símbols d'alegria. Els tocs les trompetes, tabals i ministrers municipals, les danses populars que acompanyaven les alimares i l'esclafit dels coets i tronadors eren una mostra més del goig que es buscava demostrar. Aquesta utilització d'allò

---

³⁷ S. Carreres Zacarés, *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su Antiguo Reino*, València, 1925, vol. II, pp. 202-203.

³⁸ M. Raufast Chico, "Émotion cérémonielle et réalité politique dans l'entrée d'Isabelle I de Castille à Barcelone (1481)", *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques*, 50 (2019), pp. 59-65.

³⁹ Entre ells, Pietro Martire di Anghiera, enviat pel rei a València per gestionar la jura dels Furs per un representant seu. E. Duran, *Les Germanies...*, p. 154.

⁴⁰ "Item a XXXI de juliol any DXXII comprí caneles de seu per a les festes que los senyors canonges manaren fer tres dies per les alegries de la venguda de la cesàrea real magestat en Spanya. [...] Ítem per a dites festes mijja grossa de tronadors". ACV (Arxiu de la Catedral de València), *Llibres d'Obra*, sig. 1488-1522, f. 24 r.

sonor com a demostració de joia, però també de fidelitat al rei la trobem ja a l'edat mitjana, quan els jurats de la ciutat de València, per a demostrar l'adhesió a Ferran I després de la resolució del Compromís de Casp, li van escriure una carta on parlaven del gran *esclafit* sonor produït en assabentar-se de la seua elecció com a rei.⁴¹ En aquesta òrbita han de ser situades les celebracions monàrquiques en el context de la Germania.

Com veiem, les festes relacionades amb la figura del rei segueixen les tradicions que la ciutat venia desenvolupant com a mínim des del segle XIV, on trobem les primeres referències a l'ús d'instruments representants de la música civil, com trompetes i tabals, els tocs de les campanes, les danses populars, les alimares i les alegries, i que van ser repetides, amb lleugeres variacions, generació rere generació.⁴² Aquest fet ens dona a entendre la gran importància simbòlica d'aquests actes i dels seus sons, que no feien més que confirmar, amb tot el pes d'una tradició secular, l'adhesió de la causa agermanada a la figura del monarca.⁴³

LA FI DE LA REVOLTA

Però no tot van ser alegries i celebracions. El context revolucionari de les Germanies va portar els enfrontaments armats, com hem vist al fer referència a les bandositats, fins al mateix centre del cap i casal. Un dels moments més tensos es va viure després de l'entrada triomfal que Vicent Peris i les seues tropes van realitzar a València al setembre de 1521.⁴⁴ Als pocs dies, l'infant Enric d'Aragó va arribar a la ciutat per a intentar actuar com a me-

⁴¹ F. Orts-Ruiz, "Ab trascendent e visceral gotg e profunda alegria, Las celebraciones por la entrada de Fernando I de Aragón en Valencia", *Ars Longa. Cuadernos de Arte*, 28 (2019), pp. 31-42.

⁴² A la documentació valenciana trobem la primera referència a aquest tipus de celebracions a l'agost de 1344, amb motiu de les alegries per la presa de la ciutat d'Elna i la fi de la conquesta de Mallorca per Pere el Cerimoniós. S. Carreres Zacarés, *Ensayo...*, p. 10. Un interessant estudi sobre el paper de la música a aquestes celebracions el trobem a J. J. Carreras, "La música en las entradas reales", en C. Bordas Ibáñez—J. J. Carreras—T. Knighton—L. Robledo Estaire, *Aspectos de la cultura musical en la corte de Felipe II*, pp. 273-287.

⁴³ Amb el pas dels segles, i amb poques modificacions, veurem com aquestes celebracions ciutadanes perviuran a la ciutat en esdeveniments relacionats amb la monarquia, com les noces de Felip III amb Margarida d'Àustria, celebrades a la ciutat de València al 1599. F. Villanueva Serrano, "Sons de les festes reials hispàniques en l'edat moderna, els jorns de les entrades de Felip III i Margarida d'Àustria a València (1599)", *Revista Catalana de Musicologia*, 12 (2019), pp. 21-50.

⁴⁴ Després de la dissolució de la Junta dels Tretze al juliol del 1521 els agermanats moderats de València optaren per la via del diàleg. Peris, molt popular per la victòria de Gandia, va acudir al cap i casal per a impedir aquestes negociacions i continuar amb l'enfrontament armat, ocupant amb les seues tropes el Palau del Real. En aquest context hem d'entendre els fets de setembre de 1521. V. Vallés, *La Germania...*, p. 120; R. García Cárcel, "Vicente Peris", *Diccionario Biográfico electrónico de la Real Academia de la Historia* (edició digital, <http://dbe.rah.es/biografias/9291/vicente-peris>)

diador. La seua vinguda no va ser molt ben rebuda pels agermanats més radicals, que van decidir enviar un missatge sonor al nouvingut. Així, Al *Libre d'Antiquitats* es descriu com Peris i els seus feren saber a l'infant de la seua presència al palau del Real, la mateixa nit de la seua arribada: “Y en aquella nit que arribà tantost li sonaren los tabals de guerra entorn del Palau los del Real de Vicent Pérez, y adés tocar la campana del Real”.⁴⁵

Més clar no podia ser el missatge. Des del Real, Peris i els seus seguidors feren sonar durant tota la nit els tambors de guerra i les campanes del propi palau, deixant clar que estaven preparats per a passar a l'acció en qualsevol moment. El que va passar posteriorment ens parla de la divisió definitiva dels agermanats entre moderats partidaris de la negociació i radicals a favor de continuar amb l'enfrontament. Els primers, encapçalats per Joan Caro, van entendre l'enviament de tambors de guerra per part de Peris com una provocació, i decidiren apressar-los, apagant així el seu so i tot el que significava.

Després d'aquest episodi i del desenvolupament de la revolta, un dels xocs més destacats a l'interior de la ciutat es va produir al mes de juliol de 1522, quan València ja s'havia retractat de la Germania i Vicent Peris, acompanyat d'un exèrcit de fidels, va tornar a dirigir-se a la ciutat per intentar recuperar-la per a la seua causa. En aquesta ocasió, Peris no va aconseguir els seus objectius, i va ser acorralat a la seua casa per les tropes fidels al virrei. Una altra vegada el *Libre d'Antiquitats* de la Seu ens mostra la importància i el simbolisme dels sons en aquest context bèl·lic:

Com vingué lo delluns de Carnestoltes, a migjorn, lo Vicent Pérez envià los seus tabals per València, y passant per lo Tirador, los perayres esclafaren-los, y d'aquí la gent se començà a posar en armes. Y a la una hora començaren a tocar la campana a l'arma, y acudiren al marqués al Palau més de set o huit milia hòmens dels officis.⁴⁶

Tal i com mostra aquest text, les tornes havien canviat, i ara el missatge sonor dels agermanats troba una resposta negativa per part dels menestrals. Així ho veiem en el fet de que els paraires esclafaren els tambors que havien sigut enviats per Peris a la ciutat per a intentar convocar als seus adeptes. La causa agermanada estava perduda al cap i casal i la resposta va ser convocar a la tropa lleial al virrei (formada, paradoxalment, per membres dels oficis) utilitzant com a medi les campanes de la ciutat.⁴⁷

⁴⁵ J. Martí Mestre, (ed.), *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*, València, 1994, vol. I, p. 73.

⁴⁶ J. Martí Mestre, (ed.), *El Libre de Antiquitats...*, p. 77. El marqués esmentat és Rodrigo Díaz de Vivar i Mendoza, marqués de Zenete (1466-1523), germà del virrei, qui va intentar mediar en el conflicte. M. Gómez-Ferrer, “El marqués de Zenete y sus posesiones valencianas, Mentalidad arquitectónica y artística de un noble del Renacimiento”, *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte (UAM)*, 20 (2010), pp. 27-46.

⁴⁷ V. Vallés, *La Germania...*, p. 136.

Caiguda València i mort Peris, només dos reductes van quedar adherits a la causa agermanada, Xàtiva i Alzira.⁴⁸ El virrei va reunir un gran exèrcit per a marxar contra elles al 1522. Una de les seues decisions va ser convocar a les milícies populars de la capital per a que estigueren preparades per a l'atac. Així, el 25 de juliol d'aquell any trobem un crida en la que es convoca a:

Tothom de qualsevol stament, ley y consideració, axí de cavall com de peu que en continent sien aparellats ab ses armes per seguir la senyera y bandera real de la dita ciutat per execució del Justicia y deliberació feta pel magnífich Consell General [...] per castigar e repelir los traydos y rebetles de la ciutat de Xativa y vila de Alzira.⁴⁹

Es curiós comprovar com aquest pregó va ser publicat “ab trompers, atabals i ministrers”. Com ja hem comentat, les crides considerades importants eren realitzades pel crida públic, acompanyat pels trompetes i tabals municipals. Però el cas que ens ocupa és un dels escassos en els que a aquests sonadors s'afegeixen els ministrers de la ciutat, cos que es va institucionalitzar a la primera meitat del segle XVI i que estava conformat per sacabutxos i xeremies.⁵⁰ Aquest fet ens parla de la importància donada a aquest anunci, el volum sonor del qual estava destinat a que tothom rebés la notícia de la convocatòria a armes i a destacar la seua excepcionalitat.

Des de l'edat mitjana, a la ciutat de València aquestes convocatòries a la milícia es feien, a més de amb crides, amb la hissada de la bandera i senyera reial a una de les finestres de la Casa de la Ciutat.⁵¹ Aquesta senyal visual s'acompanyava d'una altra sonora. Així ho veiem a un acord al que es va arribar amb els escolans de la Seu per a que sonaren les campanes mentre la bandera estigués situada a la finestra:

En Nofre Çapena e en Gaspar Eximeno notaris, subsúndich i scriva de la Sala concordaren ab los scolans de la Seu de la dita ciutat que sonasen les campanes de la dita Seu quant la bandera y senyera Real serà a la finestra de la dita Sala, sonassen los senys y campanes ço és de matí, migjorn y al vespre.⁵²

Crides amb trompetes, tabals i ministrers i sons de campanes tres vegades al dia. Aquest seria el paisatge sonor d'una ciutat que es mentalitzava per a la batalla. Però aquests no eren els únics trets de la preparació militar. Les tropes devien estar a punt i realitzar mostres per les places i carrers, a més d'assis-

⁴⁸ P. Pérez García, *Las Germanías...*, pp. 224-236.

⁴⁹ AHMV, *Manuales de Consells*, A60, f. 41 r-41 v.

⁵⁰ F. Villanueva Serrano, “Los ministriles de la ciudad de Valencia. De la contratación circunstancial a la institucionalización profesional (1524)”, *Revista de Musicología*, XLII/1 (2019), pp. 43-72.

⁵¹ La primera convocatòria a la milícia ciutadana seguint aquest sistema data del 1321. F. Roca Traver, *Instituciones sociales en la Valencia medieval*, València, 2004, p. 50.

⁵² AHMV, *Manuales de Consells*, A60, f. 41 v-42 r.

tir, aparellades, a la convocatòria a la plaça de la Seu. La descripció d'un d'aquests requeriments, al mes de setembre de 1522, és una de les millors relacions de paisatge sonor que trobem a la documentació valenciana:

Fonch treta la bandera Real a la finestra de la scrivania de la Sala de la insigne ciutat de València ab molts intruments de trompers, anafils y ministrers en la hora que es levava lo corps de Nostre Senyot Jesuchrist en la Seu catedral de la dita ciutat. E en lo dit dia a les deu hores del matí de la Sala en la plaça davant les Corts vingué lo Centenar de la ploma per acompanyar la dita bandera Real ab moltes trompetes.⁵³

Trompers, anafils, ministrers, campanes de la Seu... i els sons de les tropes en la desfilada que es va realitzar cap al portal de sant Vicent. Pensem a més en els veïns i veïnes de la ciutat que assistiren a aquesta demostració de força, els seus crits i vítols, tot barrejat en un mateix instant en el que la plaça de la Seu bulliria d'acció sonora.

Després d'aquestes accions militars la història és ben coneguda. Les ciutats d'Alzira i Xàtiva van caure al desembre d'aquell mateix any i, com hem vist, al gener de 1523 es van convocar a València processons en acció de gràcies per la tornada de la pau. Com a epíleg a aquest anàlisi als sons de la revolta, farem una breu referència a l'arribada al cap i casal de la persona encarregada de la repressió desencadenada després de la derrota, la virreina Germana de Foix, qui va realitzar la seua entrada solemne a la ciutat el 11 de desembre de 1523:

E hixqué la professó ab totes les parròquies en la plaça de la Seu, ço és, les creus al cantó de les Corts, e lo senyor bisbe, ab los assistents staven al cavalcador de la longeta. E, axí, arribant, [Germana] descavalcà a les creus, e posà's davall lo pali, al costat esquerre del bisbe. Y entraren per la dita porta dels Apòstols cantant lo Te Deum [...] y de fet jurà, y se'n passà al Palau hon posava. Açò se feu per ésser estada reyna de Aragó, e perquè lo rey nostre senyor scrigué que la acatàssem com a sa mare y reyna.⁵⁴

La utopia agermanada havia finalitzat, la nova virreina era rebuda baix pali i amb tots els honors. De les Germanies només romandrien els escrits, les cròniques i la documentació, i per què no, la memòria sonora de la revolta.

⁵³ AHMV, *Manuels de Consells*, A60, f. 110 v-111 r.

⁵⁴ J. Martí Mestre (ed.), *El Libre de Antiquitats...*, p. 84-85.

